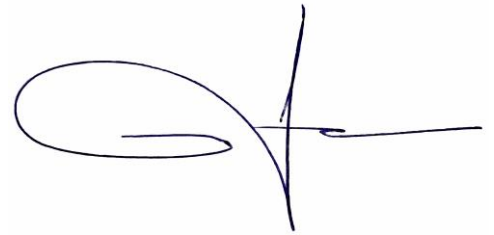

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

МИКУЛЯК ПАВЛО ПАВЛОВИЧ

УДК 347.98

**САМОКОНТРОЛЬ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Івано-Франківськ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Ужгородському національному університеті, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент

Феннич Василь Петрович,

Ужгородський національний університет,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Кармаза Олександра Олександрівна,

Центральна виборча комісія,

член Центральної виборчої комісії;

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Бобрик Володимир Іванович,

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України,

старший науковий співробітник відділу методології приватноправових досліджень

Захист відбудеться «16» жовтня 2020 р. о 8 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «14» вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.П. Вівчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із конституційних принципів цивільного процесу є забезпечення права на апеляційне та, у визначених законом випадках, касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України). За допомогою цього права вищестоящі судові інстанції мають змогу перевірити обґрунтованість та законність судових рішень у цивільній справі. Відбувається судовий контроль стосовно діяльності суду першої інстанції в цивільному процесі. Проте в деяких випадках суд першої інстанції може більш оперативно та ефективно, а також з меншими затратами, самостійно виправити недоліки у своїй роботі, скорегувавши власну процесуальну діяльність та/або видані ним судові акти (судові рішення, виконавчі документи тощо). Подібне явище в цивільному процесі називається самоконтролем суду першої інстанції.

Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі виступає дієвим процесуальним засобом з усунення недоліків у роботі суду під час розгляду та вирішення цивільних справ. Це виняткова функція, яка застосовується тільки у визначених законом випадках, шляхом реалізації судом першої інстанції самоконтрольних повноважень. Аналіз чинного цивільного процесуального законодавства дає можливість виявити надзвичайно розгалужену систему самоконтрольних повноважень суду першої інстанції, обсяг яких постійно видозмінюється у зв'язку із проведенням судово-правових реформ в Україні (у тому числі за 2017 та 2020 роки). Незважаючи на важливість самоконтролю суду першої інстанції для забезпечення обґрунтованого та законного розгляду і вирішення цивільної справи, цей правовий інститут так і не отримав узагальненого та послідовного закріплення в окремому структурному підрозділі ЦПК України. Натомість законодавець обмежився хаотичним закріпленням норм, які дозволяють усувати недоліки процесуальної діяльності суду першої інстанції щодо всього змісту кодифікованого акту в багатьох стадіях цивільного процесу. Подібна невпорядкованість нормативного матеріалу позначилася на наукових дослідженнях стосовно теоретико-прикладних особливостей самоконтролю суду першої інстанції.

Аналіз вітчизняної доктрини цивільного процесу засвідчив відсутність узагальнених та систематичних наукових розвідок щодо самоконтролю суду першої інстанції. Якщо не брати до уваги ряд публікацій у періодичних виданнях, предметних досліджень самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі на дисертаційному чи монографічному рівні виконано не було. Зазначену тему вітчизняні науковці досліджували дотично поряд із такими проблемами, як повноваження суду першої інстанції, судові рішення, судове доказування, підсудність, судові помилки тощо. За кордоном була захищена 2011 року тільки одна дисертаційна робота, яка стосувалася самоконтролю суду першої інстанції, проте в арбітражному процесі (Ю.О. Зайцева).

Зважаючи на вищенаведене, науковий розгляд юридичної природи та сутності самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі України є вчасним та таким, що спрямований на задоволення актуальних потреб науки і правозастосування у сфері цивільного судочинства.

Серед учених, які займалися опрацюванням наукових проблем самоконтролю суду першої інстанції, можна назвати таких авторів, як М.Б. Гарієвська, К.В. Гусаров, В.В. Єфімова, І.М. Зайцев, О.І. Зайцев, Ю.О. Зайцева, С.О. Короед, А.В. Лопатін, Д.Д. Луспеник, Н.О. Рассахатська, К.Р. Резворович, Н.М. Савчин, Л.О. Терехова, Є.Г. Трішина тощо.

Сформовані в дисертації висновки ґрунтуються також на працях В.Д. Андрійця, С.С. Бичкової, Ю.В. Білоусова, І.В. Блазомірської, В.І. Бобрика, С.В. Васильєва, Є.В. Васьковського, М.О. Гетманцева, О.В. Гетманцева, М.А. Гурвіча, Т.І. Дузнікевича, Я.П. Зейкана, О.О. Кармази, А.Ф. Козлова, В.В. Комарова, Т.М. Кучер, Г.А. Кушнір, Є.В. Лейби, Я.Я. Мельника, І.Л. Петрухіна, В.П. Феннича, М.М. Ясинка та багатьох інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема відповідає Пріоритетним напрямам розвитку правової науки на 2016–2020 рр. як складової частини Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. Роботу виконано відповідно до науково-правового напрямку дослідження Ужгородського національного університету «Актуальні проблеми законодавства України в контексті розвитку європейського приватного права» (номер державної реєстрації 0115U003901).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження полягає у з'ясуванні юридичної природи самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі та розв'язанні комплексу теоретичних і практичних проблем, що виникають при застосуванні самоконтрольних повноважень суду першої інстанції.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні *задачі* дослідження:

- виявити передумови, етапи та шляхи еволюції інституту самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі;
- визначити та змістовно проаналізувати наявні на сучасному етапі концепції, які розкривають юридичну природу самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі;
- розкрити систему істотних ознак самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі;
- охарактеризувати підстави самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі та порівняти їх з підставами самоконтрольних повноважень суду першої інстанції;
- класифікувати самоконтрольні повноваження суду першої інстанції в цивільному процесі за критеріями, які мають теоретичне та практичне значення;

– з’ясувати та розкрити систему самоконтрольних повноважень суду першої інстанції, які він реалізує під час розгляду та вирішення цивільної справи;

– встановити особливості самоконтрольних повноважень суду першої інстанції, що реалізуються після проголошення підсумкового судового рішення в цивільній справі;

– розробити пропозиції та рекомендації з удосконалення актів цивільного процесуального законодавства, що регулюють самоконтрольні повноваження суду першої інстанції в цивільному процесі, а також практику його застосування.

Об’єктом дослідження є цивільне судочинство як форма захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Предметом дослідження є самоконтроль суду першої інстанції в цивільному судочинстві, відповідні наукові концепції, ідеї, теорії, чинне цивільне процесуальне законодавство України та зарубіжних країн з питань самоконтролю суду першої інстанції, а також судова практика його застосування.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі наукового дослідження дисертант застосував сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема такі загальнонаукові методи пізнання, як методи аналізу, історичний, діалектичний, формально-логічний, системно-структурний тощо та спеціальні методи – моделювання, порівняльно-правовий, статистичний та інші.

Застосування *історичного методу* дозволило виявити закономірність розвитку законодавства, що регламентує самоконтрольні повноваження суду першої інстанції (підрозділ 1.1). Використання *діалектичного методу* зводилося до використання окремих категорій діалектики (форма і зміст, теза та антитеза, загальне й одиничне тощо) (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1). За допомогою *порівняльно-правового методу* були виявлені спільні та відмінні риси самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесуальному вітчизняному та зарубіжному законодавстві (підрозділи 2.2, 2.3). Застосування *формально-логічного методу* сприяло з’ясуванню основних понять та категорій, які використовуються в теорії цивільного процесу та актах законодавства (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). Використання *методу класифікації* дало можливість виявити додаткові характеристики самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Функціональний метод* використано для визначення особливостей застосування окремих самоконтрольних повноважень суду першої інстанції (підрозділи 2.2, 2.3). За допомогою *логіко-юридичного методу* стало можливим формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України (підрозділи 2.2, 2.3).

Емпіричну основу дослідження становлять роз’яснення Пленуму Верховного Суду України, Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, узагальнення Верховним Судом практики

розгляду судами цивільних справ, рішення Європейського Суду з прав людини, рішення судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій у конкретних цивільних справах, у яких висловлюється правова позиція щодо правильності застосування норм цивільного процесуального права у сфері самоконтролю суду першої інстанції, щорічні статистичні дані аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції, а також юридична публіцистика та довідкові видання. Автор також використав власний досвід роботи на посаді судді.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим системним дослідженням проблем самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі України. Основні результати дослідження, які становлять наукову новизну, характеризуються такими положеннями:

уперше:

1) проведено дослідження еволюції самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі, унаслідок чого робиться висновок, що самоконтроль суду першої інстанції нормативно закріплюється тільки після започаткування механізму оскарження судових рішень до судів вищестоящих інстанцій (існування самоконтролю суду першої інстанції раніше документально не підтверджується);

2) визначається самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі як виняткова функція, за допомогою якої у випадках, передбачених законом, суд корелює власну процесуальну поведінку або видані ним судові акти;

3) класифікуються самоконтрольні повноваження суду першої інстанції за складом суду на два види (самоконтрольні повноваження, які реалізує склад суду, що розглядає (розглянув) цивільну справу, та самоконтрольні повноваження, які реалізує склад суду, що не розглядав цивільну справу), які, у свою чергу, можуть бути поділені додатково ще на два підвиди (самоконтрольні повноваження, які реалізує суддя одноособово, та самоконтрольні повноваження, які реалізує судова колегія);

4) заперечується поширена в теорії цивільного процесу ідея, що основні самоконтрольні повноваження суду першої інстанції застосовує після проголошення підсумкового судового рішення (І.М. Зайцев, Н.М. Савчин, Л.О. Терехова, Є.Г. Трішина тощо), оскільки аналіз положень чинного ЦПК України доводить протилежне: основний відсоток самоконтрольних повноважень суду першої інстанції реалізує під час судового розгляду та вирішення цивільної справи;

удосконалено:

5) ознаки самоконтролю суду першої інстанції, які показують його сутність у цивільному процесі: вчиняється тим судом, що розглядає чи розглянув цивільну справу; спрямований на свої процесуальні дії, які вчиняються під час розгляду цивільної справи, або судові акти, що приймаються в процесі та за результатами її вирішення; відбувається у формі кореляції судом своєї процесуальної поведінки, а

також виданих судових актів; має винятковий характер, який не відповідає природі суду першої інстанції в цивільному процесі; передбачений нормами законодавства;

б) коло суб'єктів, які можуть ініціювати застосування судом першої інстанції самоконтрольних повноважень, до яких тепер поряд із учасниками справи, представниками, виконавцями, судом, що розглядає або розглянув справу, варто відносити суд вищестоящої інстанції, свідка, експерта та особу, яка не виступає учасником процесу;

7) система самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі, які він може реалізувати до відкриття провадження у цивільній справі, під час розгляду та вирішення цивільної справи та після винесення підсумкового судового рішення (Додаток 2 до дисертації);

8) позицію віднесення до самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі відновлення втраченого судового провадження та перегляд судових рішень за виключними обставинами, окрім підстави, вказаної в п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України;

9) цивільне процесуальне законодавство України стосовно окремих випадків прояву самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі;

дістало подальший розвиток:

10) критика (з використанням авторських аргументів) наявних на цей момент підходів, які пояснюють природу самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі: а) концепція факультативної стадії; б) концепція первісного перегляду судових актів; в) концепція принципу цивільної процесуальної форми; г) концепція процесуальної діяльності; г) концепція процесуальних повноважень;

11) ідея про множинність підстав самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі (Ю.О. Зайцева), серед яких, окрім судової помилки та зміни обставини цивільної справи, слід також виділяти реалізацію учасниками справи своїх цивільних процесуальних прав та невиконання учасниками цивільного процесу своїх цивільних процесуальних обов'язків;

12) твердження про існування дискреційних самоконтрольних повноважень суду першої інстанції (М.Б. Гарієвська), унаслідок чого вперше пропонується виділяти обов'язкові та факультативні самоконтрольні повноваження суду першої інстанції в цивільному процесі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього використання: *у науково-дослідній сфері* – отримані результати доповнюють теорію повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі та можуть використовуватись для подальших досліджень юридичної природи та особливостей суду як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин; *у сфері законотворчості* – сформульовані в дослідженні рекомендації із внесення змін до чинного процесуального законодавства з питань реалізації окремих самоконтрольних повноважень суду першої інстанції; *у юридичній практиці* –

рекомендації, узагальнення та висновки дисертації дозволять покращити правозастосування норм статей ЦПК України, які закріплюють самоконтрольні повноваження суду першої інстанції, та підвищити ефективність горизонтального судового контролю за своїми діями та судовими актами; у навчальному процесі – положення дисертації можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів з базових курсів «Цивільного процесу» та «Порівняльного цивільного процесу», спецкурсів «Докази і доказування в цивільному процесі», «Актуальні проблеми цивільного процесу», під час проведення лекційних та семінарських занять тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права та процесу Ужгородського національного університету, де було виконано дисертацію, а також оприлюднені на шести міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 11–13 квітня 2019 р.); «Студентський вимір щодо актуальних проблем у правознавстві» (м. Ужгород, 9 грудня 2019 р.); «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 7–8 лютого 2020 р.); «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 14–15 лютого 2020 р.); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Ужгород, 14–15 лютого 2020 р.); «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Харків, 14–15 лютого 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 12 наукових публікаціях, що розкривають основний зміст дисертації, з яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, а також 6 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 2 розділів, які охоплюють 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань на 25 сторінках) і 2 додатків на 7 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінку, з них основний зміст роботи – 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано об'єкт, предмет і методи дослідження, його мету й задачі, визначено наукову новизну, практичне значення здобутих результатів, їх апробацію, відомості про публікації за темою дисертації.

Перший розділ «Юридична природа самоконтролю суду першої інстанції» складається з трьох підрозділів.

У **підрозділі 1.1 «Становлення та еволюція самоконтрольних повноважень суду першої інстанції»** автор аналізує закономірність появи та подальшого розвитку у процесуальному законодавстві такого правового інституту, як самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі.

Самоконтроль суду першої інстанції в процесі розгляду цивільних справ з'явився виключно під час запровадження механізму судового контролю з боку вищестоящих судів (II пол. XIV ст. – I пол. XVI ст.). У період відсутності судового контролю вищестоящих судів за діяльністю нижчестоящих механізм самоконтролю суду першої інстанції так і не отримав свій прояв у нормативно-правових актах того часу. Напевно, це пов'язано із необхідністю утвердження авторитету судової влади, що було характерно для ранньофеодальних держав, які на початкових етапах свого становлення відзначалися слабкою централізацією. Ось чому процесуальна діяльність, яка здійснювалася, та судові рішення, які виносилися, були остаточними та не підлягали перевірці.

Перші самоконтрольні повноваження, які закріпилися на ранніх етапах здійснення судочинства в цивільних справах, були незначними. До них можна в сер. XIV – сер. XVII ст. віднести право судді здійснити самовідвід, можливість судді знайти собі заміну у випадку хвороби, припинення розгляду справи у суді, якщо особа мала королівський привілей, що звільняв її від підсудності певного суду тощо. Уже в цей час починають формуватися важливі самоконтрольні повноваження суду першої інстанції у процесі судового доказування. Так, згідно з Литовським статутом 1529 р., у разі сумнівів у свідченнях свідків суд міг надіслати вижа для перевірки їхньої достовірності. Важливим були самоконтрольні повноваження, спрямовані на зміну кінцевого судового рішення. Зокрема, відповідно до Віслицького статуту 1347 р., кожна зацікавлена особа мала право опротестувати рішення про розподіл вотчини стосовно своєї частки в тому суді, що його ухвалив.

Історичний розвиток інституту самоконтролю суду першої інстанції показує закріплення таких самоконтрольних повноважень, які не притаманні сучасному цивільному судочинству України. Зокрема, сільський суд Гетьманщини (XVIII ст.), де справи велися словесно та без протоколювання, через свою некомпетентність міг передати справу на розгляд сотенному або полковому суду. Проте подібна можливість характерна для сучасного цивільного процесу Франції, зокрема для трибуналу малої інстанції.

Загалом аналіз інституту самоконтролю суду першої інстанції в ретроспективі показує, що існує тенденція до розширення кола самоконтрольних повноважень, які дають можливість більш оперативно та ефективно усунути допущену помилку, зреагувати на зміну обставин справи тощо, не змінюючи головне призначення суду першої інстанції в цивільному процесі.

У підрозділі 1.2 «Поняття, значення та сутність самоконтролю суду першої інстанції» автор аналізує концепції, що пояснюють природу самоконтролю суду першої інстанції, його ознаки та призначення.

Наукове опрацювання самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі було розпочато ще на поч. XX ст. (Є.В. Васьковський, Є.О. Нефедьев та інші) як вчення про самовиправлення помилок суду першої інстанції. Нині теорія цивільного процесу оперує декількома розробленими концепціями, які пояснюють

юридичну природу самоконтролю суду першої інстанції: концепція факультативної стадії (І.М. Зайцев, Є.Г. Трішина, Н.М. Савчин тощо), концепція первісного перегляду судових актів (Л.О. Терехова), концепція принципу цивільної процесуальної форми (Н.О. Рассахатська), концепція процесуальної діяльності суду першої інстанції (В.В. Єфімова), концепція процесуальних повноважень суду першої інстанції (Ю.О. Зайцева).

Основним недоліком зазначених концепцій є неврахування того факту, що самоконтроль суду першої інстанції може бути представлений у численних процесуальних діях, мета, місце та час вчинення яких неоднакові. Тому найбільш ґрунтовним підходом, що дає можливість охопити всі випадки прояву самоконтролю суду першої інстанції, на думку автора, є функціональний підхід, згідно з яким самоконтроль суду першої інстанції виступає його функцією. Першочерговою функцією суду першої інстанції є розгляд цивільної справи по суті, у той час як самоконтроль виступає залежною від неї функцією. Функція самоконтролю суду першої інстанції проявляється через реалізацію судом самоконтрольних повноважень, які втілюються у процесуальній діяльності суду та вчиняються за правилами, які передбачені нормами цивільного процесуального закону, тобто із дотриманням цивільної процесуальної форми.

Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі характеризується рядом ознак, які в сукупності відрізняють його від зовнішнього судового контролю, який здійснюють вищестоящі судові інстанції. Зокрема, самоконтроль суду першої інстанції вчиняється тим судом, що розглядає чи розглянув цивільну справу; самоконтроль суду першої інстанції спрямований на свої процесуальні дії, які вчиняються під час розгляду цивільної справи, або судові акти, що приймаються в процесі та за результатами її вирішення; самоконтроль суду першої інстанції відбувається у формі кореляції судом своєї процесуальної поведінки, а також виданих судових актів; самоконтроль суду першої інстанції має винятковий характер, який не відповідає природі суду першої інстанції в цивільному процесі; самоконтроль суду першої інстанції передбачений нормами законодавства.

Таким чином, під самоконтролем суду першої інстанції в цивільному процесі слід розуміти виняткову функцію, за допомогою якої у випадках, передбачених законом, суд, що розглядає чи розглянув цивільну справу по суті, корелює власну процесуальну діяльність або видані ним судові акти.

У підрозділі 1.3 «Підстави самоконтролю суду першої інстанції» автор досліджує коло підстав самоконтролю суду першої інстанції та здійснює їх зіставлення з підставами самоконтрольних повноважень суду першої інстанції.

Самоконтроль суду першої інстанції виступає не основним напрямком його діяльності, а має виключний характер. Ось чому прояв такої діяльності повинен бути не довільним, а опиратися на певні підстави, які будуть обґрунтовувати реалізацію самоконтролю суду в цивільному процесі. Проте треба відрізнити підстави самоконтролю як функції та підстави самоконтролю як повноваження

суду першої інстанції. Одна й та сама підстава самоконтрольних повноважень може охоплюватися різноманітними підставами самоконтролю суду першої інстанції як функції. Зокрема, винесення додаткового рішення суду як прояв самоконтрольних повноважень може бути винесено через таку підставу, як невіршення питання про судові витрати, яка, у свою чергу, може бути зумовлена судовою помилкою або реалізацією учасником справи свого процесуального права, яке вказане в ч. 1 ст. 246 ЦПК України.

Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі як функція може бути зумовлений настанням судової помилки, зміною обставин розглядуваної чи розглянутої цивільної справи, реалізацією учасником справи певних процесуальних прав та невиконанням учасниками цивільного процесу деяких цивільних процесуальних обов'язків.

Судова помилка, що запускає механізм самоконтролю суду першої інстанції, характеризується тим, що її допускає суд в особі судді, який розглядає цивільну справу; вона не дає можливості досягнути мети та завдань правосуддя в судових справах; виступає протиправним діянням; передбачає існування правових засобів її усунення в процесуальному порядку; можлива як в результаті винної, так і безвинної поведінки судді. Більшість судових помилок, які є підставою самоконтролю суду першої інстанції, виступають процесуальними правопорушеннями, де не вимагається встановлювати вину судді в їх скоєнні.

Не всі випадки прояву самоконтролю суду першої інстанції пов'язані з протиправною поведінкою суду. Вони можуть бути результатом зміни обставин цивільної справи. Наприклад, скасування зустрічного забезпечення позову у випадку укладення сторонами мирової угоди (ч. 1 ст. 155 ЦПК України). Зміна обставин цивільної справи як підстава самоконтролю суду першої інстанції може трапитися в процесі розгляду цивільної справи та після її вирішення (наприклад, видужання або значне поліпшення психічного стану особи, яка була визнана недієздатною, дає можливість суду скасувати своє рішення про визнання такої особи недієздатною).

ЦПК України містить немало випадків здійснення судом першої інстанції самоконтрольних повноважень унаслідок реалізації учасником справи своїх процесуальних прав: заміна одного заходу забезпечення позову іншим за клопотанням учасника справи, скасування судового наказу за заявою боржника тощо. Невиконання учасниками цивільного процесу своїх процесуальних обов'язків також може запуснути механізм самоконтролю суду першої інстанції. Зокрема, складання неповного або неясного висновку судового експерта, що дає можливість судді винести ухвалу про призначення додаткової експертизи (ст. 113 ЦПК України).

Другий розділ «Система самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Класифікація та види самоконтрольних повноважень суду першої інстанції» автор аналізує наявні підходи стосовно класифікації

самоконтрольних повноважень суду першої інстанції та пропонує власну класифікацію.

За часом реалізації самоконтрольні повноваження суду першої інстанції в цивільному процесі можуть бути поділені на ті, які реалізуються до початку розгляду цивільної справи, під час розгляду цивільної справи та після завершення її розгляду. Усупереч поширеній у теорії цивільного процесу думці, що обсяг самоконтрольних повноважень більш істотно представлений після проголошення судового рішення, стверджується протилежна думка, відповідно до якої найбільшою кількістю самоконтрольних повноважень суд першої інстанції наділений під час розгляду цивільної справи.

За суб'єктами ініціювання самоконтрольні повноваження суду першої інстанції можуть бути поділені на ті, що ініціюються судом, виконавцем, учасниками справи, представниками, свідками, експертами та особами, які не є учасниками цивільного процесу. Найбільше самоконтрольних повноважень суду першої інстанції можуть ініціювати учасники справи та суд (суд, що розглядає цивільну справу, розглянув її, суд вищестоящої інстанції). Свідки, експерти та особи, які не є учасниками цивільного процесу, можуть задіяти тільки незначну кількість самоконтрольних повноважень суду першої інстанції. Так, свідок може попросити суд про здійснення його повторного допиту (ч. 12 ст. 230 ЦПК України), а експерт має право клопотати суд роз'яснити йому питання, на які він має дати відповідь (ч. 4 ст. 104 ЦПК України), у той час як особа, що не надала вчасно суду докази, може подати клопотання про скасування постановленої судом ухвали про стягнення штрафу (ч. 6 ст. 148 ЦПК України).

Варто підтримати класифікацію самоконтрольних повноважень суду першої інстанції за формою фіксації результатів їх застосування, де можна виділити ті, що оформляються окремим процесуальним актом суду, та ті, які не вимагають винесення самостійного процесуального акта.

Уперше пропонується виокремити самоконтрольні повноваження, які реалізує склад суду, що розглядає (розглянув) цивільну справу та самоконтрольні повноваження, які реалізує склад суду, що не розглядав цивільну справу. Водночас кожен із наявних видів може бути додатково поділений ще на два підвиди: самоконтрольні повноваження, які реалізуються під час одноособового розгляду цивільної справи, та самоконтрольні повноваження, які реалізуються під час колегіального розгляду цивільної справи.

Також уперше виділяється класифікація самоконтрольних повноважень суду першої інстанції за їх характером на обов'язкові (повноваження, які суд за наявності певних підстав повинен застосувати) та факультативні (повноваження, які суд за наявності підстав може застосувати, а може й не застосувати). Наприклад, у разі невнесення у визначений судом строк коштів для забезпечення судових витрат або несплати у визначений судом строк відповідних сум авансом суд має право скасувати раніше постановлену ухвалу про виклик свідка (ч. 3 ст. 135 ЦПК України).

У підрозділі 2.2 «Самоконтрольні повноваження, які пов'язані з розглядом цивільної справи судом першої інстанції» автор групує та аналізує самоконтрольні повноваження суду першої інстанції, які він може реалізувати до винесення підсумкового судового рішення зі справи.

Зазначені самоконтрольні повноваження суду першої інстанції в цивільному процесі представлені найбільш численно. Зумовлено це тим, що суд, який тільки розглядає цивільну справу, не володіє загальним імперативним застереженням стосовно неможливості зміни вже проголошеного судового рішення. Ось чому суд першої інстанції при повторному вирішенні одного й того самого клопотання, яке вже раніше ставилося учасником справи, може прийняти щодо нього абсолютно протилежне рішення відповідно до ухваленого раніше.

За сферою застосування самоконтрольні повноваження, які пов'язані з розглядом цивільної справи судом першої інстанції, можна поділити на такі групи: а) самоконтрольні повноваження щодо організації розгляду цивільної справи на різних стадіях цивільного процесу; б) самоконтрольні повноваження, які реалізуються у сфері судового доказування; в) самоконтрольні повноваження стосовно застосування забезпечувальних заходів; г) самоконтрольні повноваження з припинення провадження в цивільній справі.

Названа класифікація самоконтрольних повноважень суду першої інстанції, які він реалізує під час розгляду цивільної справи, є умовною, оскільки всі вони можуть накладатися один на одного, показуючи, що спрямовані на вирішення не одного, а декількох завдань, які постали перед судом, що розглядає цивільну справу. Так, передача цивільної справи на розгляд іншому суду через порушення правил територіальної юрисдикції зумовлює припинення в ній провадження в тому суді, що передає, але не викликає припинення провадження в цивільній справі загалом, а тому такі дії суду пов'язані з організацією розгляду цивільної справи у належному суді. Подібне багатогранне розуміння самоконтрольних повноважень суду першої інстанції, які він реалізує під час судового розгляду, зумовлене єдиним завданням, що стоїть перед цивільним судочинством: справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільної справи.

У підрозділі 2.3 «Самоконтрольні повноваження суду першої інстанції після завершення розгляду цивільної справи» автор групує та виконує аналіз самоконтрольних повноважень, які суд може здійснити після завершення розгляду цивільної справи.

Для забезпечення стабільності та незмінності судових рішень суд, який ухвалив судові рішення, не має права самостійно його перевіряти, оскільки ніхто не може бути суддею у своїй справі. Тим не менше, ЦПК України наділяє суд у ряді випадків можливістю змінити, скасувати чи відновити ухвалений ним судовий акт (судове рішення, виконавчий документ). Загальною умовою застосування судом першої інстанції таких самоконтрольних повноважень є те,

що вже має бути винесене та (або) проголошене кінцеве судове рішення. Без цього їх застосування є неможливим.

До самоконтрольних повноважень суду першої інстанції, які змінюють судові рішення, належать: 1) виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні (ст. 269 ЦПК України); 2) винесення додаткового рішення суду з підстав, які вказані законом (ст. 270 ЦПК України); 3) роз'яснення судового рішення (ст. 271 ЦПК України); 4) виправлення помилки у виконавчому документі та визнання його таким, що не підлягає виконанню (ст. 432 ЦПК України); 5) відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання судом, що розглядав цивільну справу як суд першої інстанції (ч. 1 ст. 435 ЦПК України); 6) внесення виправлення до судового наказу, визнання його таким, що не підлягає виконанню, або відстрочення чи розстрочення виконання судового наказу (ст. 173 ЦПК України).

Самоконтрольні повноваження суду першої інстанції, які скасовують судові рішення, стосуються таких випадків: 1) скасування судового наказу судом, що його видав (ч. 1 ст. 170 ЦПК України); 2) скасування заочного рішення судом, що його постановив (ч. 1 ст. 288 ЦПК України); 3) скасування рішення суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення їхньої цивільної дієздатності (ч. 3-4 ст. 300 ЦПК України); 4) скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (ч. 1 ст. 309 ЦПК України); 5) скасування рішення суду про усиновлення (ч. 5-6 ст. 314 ЦПК України).

Самоконтрольні повноваження, які відновлюють судові рішення та інші акти суду, представлені всього-на-всього тільки одним повноваженням: відновлення втраченого судового провадження. Самоконтроль проявляється в можливості суду повторно видати аналогічне за змістом судове рішення згідно з чітко визначеною процедурою, яке було втрачене через помилки суду або ліквідоване у зв'язку зі зміною обставин справи. Крім того, самоконтроль при відновленні втраченого судового провадження дає можливість суду вказати, які процесуальні дії вчинилися з втраченого провадження. Особливістю цього самоконтрольного повноваження є те, що суд першої інстанції не має права вносити зміни до змісту судового рішення, яке відновлюється, тобто корегування попередньо вчиненої процесуальної поведінки суду відсутнє.

ВИСНОВКИ

У дисертації вперше у вітчизняній теорії цивільного процесу зроблено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та вирішенні комплексу теоретичних і практичних проблем доктрини цивільного процесуального права, пов'язаних із самоконтролем суду першої інстанції цивільного процесу.

Аналіз наукової літератури, вивчення й узагальнення практики уможливило формулювання основних теоретичних та практичних висновків:

1. Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі неможливо усвідомити належним чином без вивчення його історико-правової еволюції, оскільки багато самоконтрольних повноважень суду першої інстанції є результатом розвитку історичної закономірності (зокрема, оскарження судового рішення до суду, що його виніс), виступають надбанням нормативно-правових конструкцій минулих історичних періодів (наприклад, повторний допит свідків, якщо між їх показаннями є розбіжності, або скасування ухвали суду про забезпечення позову, якщо відповідач надасть суду належну суму грошей замість такого забезпечення) та засвідчують своєрідність їх реалізації на сучасному етапі через особливості їх здійснення в минулі роки (наприклад, вирішення питання відводу суддів суду першої інстанції).

2. Законодавче закріплення інституту самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі відбулося тільки після запровадження інституту оскарження судових рішень до вищестоящих судових інстанцій. Отже, горизонтальний контроль у цивільному процесі з'являється поряд із вертикальним. Відсутність самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі до цього часу пов'язується із багатьма факторами: статус суду, який не так вирішував спір, як примирював сторони; бажання зберегти високий авторитет судової влади, яка була поєднана з виконавчою, через недопущення сумнівів у судових рішеннях; слабка формалізованість порядку розгляду цивільної справи та відсутність судового діловодства. Перші самоконтрольні повноваження суду першої інстанції в цивільному процесі почали з'являтися приблизно в II пол. XIV – I пол. XVI ст. Зокрема, це були повноваження, які стосувалися відводу та самовідводу судді, що розглядав справу; припинення провадження у справі, якщо відкриття у ній було здійснене із певними порушеннями; перевірка достовірності показань свідка тощо.

3. У доктрині цивільного процесу на цей час сформувалися декілька підходів, які пояснюють юридичну природу самоконтролю суду першої інстанції: концепція факультативної стадії цивільного процесу, концепція первісного перегляду судових актів, концепція принципу цивільної процесуальної форми, концепція процесуальної діяльності, концепція повноважень. Перші чотири концепції, пояснюючи юридичну природу самоконтролю суду першої інстанції, акцентують увагу на самоконтрольних повноваженнях суду першої інстанції, які він реалізує після проголошення підсумкового судового рішення. Тому вважати їх науково прийнятними не можна, оскільки вони не визначають місце всіх самоконтрольних повноважень, які можуть проявитися в діяльності суду першої інстанції. Остання концепція не так пояснює природу досліджуваного явища, як уже механізм його реалізації.

4. Самоконтроль суду першої інстанції є різновидом судового контролю, який може бути зовнішнім та внутрішнім. Внутрішній судовий контроль, який спрямований на процесуальну діяльність та акти суду першої інстанції,

називається самоконтролем та за своєю природою виступає однією із функцій, яка притаманна суду першої інстанції. Функція самоконтролю суду першої інстанції є залежною від іншої його функції – розгляду та вирішення цивільних справ по суті. Вона демонструє загальну спрямованість поведінки суду першої інстанції щодо забезпечення законного та обґрунтованого вирішення цивільної справи. Втілюється функція самоконтролю суду першої інстанції (загальне) через виконання його численних самоконтрольних повноважень (одиничне), які реалізуються у процесуальній діяльності суду першої інстанції, що породжує цивільні процесуальні правовідносини, пов'язані з власним контролем над своєю поведінкою та виданими судовими актами.

5. Сутність функції самоконтролю суду першої інстанції розкривають ознаки, які показують властивості цього правового явища. По-перше, самоконтроль здійснює той суд, який розглядає чи розглянув цивільну справу, завдяки чому самоконтроль можна називати горизонтальним судовим контролем. По-друге, об'єктом самоконтролю суду першої інстанції виступають його процесуальна діяльність та видані ним судові акти, що відрізняє самоконтроль від судового контролю за діяльністю учасників процесу та присутньої в залі судового засідання публіки. По-третє, самоконтроль суду першої інстанції передбачає оперативну та/або ефективну кореляцію власної процесуальної поведінки або судових актів у межах цивільної процесуальної форми. По-четверте, самоконтроль суду першої інстанції має винятковий характер, оскільки цей суд не створювався для здійснення такої діяльності. По-п'яте, самоконтроль суду першої інстанції можливий тільки в тому разі, якщо він дозволений нормами права.

6. Винятковий характер функції самоконтролю суду першої інстанції вказує, що вона реалізується тільки за наявності підстав до цього. Серед найбільш поширених підстав самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі можна назвати судову помилку та зміну обставин цивільної справи. Судова помилка як підстава самоконтролю суду першої інстанції трапляється у випадку винної або безвинної поведінки судді, оскільки важливе значення має об'єктивна протиправність вчиненого або судового акта. Реалізація учасниками справи своїх цивільних процесуальних прав та невиконання учасниками цивільного процесу своїх цивільних процесуальних обов'язків виступає підставою самоконтролю суду першої інстанції, але у незначних випадках.

7. Самоконтрольні повноваження суду першої інстанції, на відміну від контрольних повноважень судів вищестоящих інстанцій, не розташовані компактно у певній структурній частині ЦПК України, а хаотично розкидані у змісті всього кодифікованого акту. Їх кількість доволі велика, незважаючи на винятковість функції самоконтролю суду першої інстанції, а характер дуже різноманітний. У своїй сукупності вони утворюють цілісну систему самоконтрольних повноважень суду першої інстанції, яку можна класифікувати за теоретико-прикладними критеріями. Серед вагомих критеріїв класифікації самоконтрольних повноважень суду першої інстанції варто виділити час їх

реалізації (самоконтрольні повноваження, які реалізуються до, під час та після розгляду цивільної справи), суб'єкти ініціювання (самоконтрольні повноваження, які ініціюються судом, учасниками справи, свідками, експертами та особами, які не є учасниками справи), підстави самоконтролю (самоконтрольні повноваження, викликані судовою помилкою, зміною обставин справи, реалізацією прав учасниками справи та невиконання обов'язків учасниками процесу), за формою фіксації результатів застосування самоконтрольних повноважень (самоконтрольні повноваження, що оформляються окремим процесуальним актом суду та які не вимагають винесення самостійного процесуального акту), за складом суду (самоконтрольні повноваження, які реалізує той склад суду, що розглядає чи розглядав цивільну справу та самоконтрольні повноваження, які реалізує інший склад суду), за характером самоконтрольних повноважень (обов'язкові та факультативні).

8. Самоконтрольні повноваження суду першої інстанції під час розгляду цивільної справи є найбільш обширними, виходячи з їх нормативного закріплення в ЦПК України. Їх можна поділити на чотири підгрупи за сферою застосування. Найбільш численну підгрупу становлять самоконтрольні повноваження, які спрямовані на організацію розгляду цивільної справи (відновлення гласного розгляду цивільної справи, якщо було закритоє судове засідання; поновлення зупиненого провадження у справі; продовження строку проведення підготовчого провадження тощо). Наступні за кількістю є самоконтрольні повноваження, які реалізуються у сфері судового доказування (призначення додаткової або повторної експертизи; повторний допит свідка; повернення до з'ясування обставин у справі під час проведення судових дебатів тощо). Третьою (не такою численною) підгрупою самоконтрольних повноважень виступають самоконтрольні повноваження суду щодо застосування забезпечувальних заходів (скасування заходів забезпечення позову; скасування зустрічного забезпечення позову; заміна одного заходу забезпечення позову або заходу зустрічного забезпечення позову іншим тощо). Останню (найменшу) підгрупу самоконтрольних повноважень репрезентують повноваження стосовно припинення провадження у справі (закриття провадження у справі; залишення заяви без розгляду тощо).

Значна частина самоконтрольних повноважень, які суд першої інстанції може реалізувати під час розгляду цивільної справи, може бути застосована до відкриття провадження в цивільній справі (скасування ухвали про забезпечення позову; відвід і самовідвід судді; виправлення опісок та арифметичних помилок; роз'яснення ухвали суду тощо).

9. Після проголошення підсумкового судового рішення суд першої інстанції в цивільному процесі не має права його змінювати або скасовувати, оскільки це буде порушувати стабільність та виключність судових рішень. Проте у випадках, вказаних законом, суд першої інстанції може задіяти за спрямуванням три підгрупи самоконтрольних повноважень. По-перше, він може змінити судові

рішення та інші акти суду: виправити описки та арифметичні помилки, виправити помилки у виконавчому документі тощо. Не можна вважати розгляд зауважень на протокол судового засідання або його технічний запис як самоконтрольне повноваження суду першої інстанції, що змінює судові акти, оскільки вони не підписуються головуючим. По-друге, суд першої інстанції може скасувати судові рішення: скасування судового наказу, скасування заочного рішення, скасування рішення суду про усиновлення тощо. Ця підгрупа самоконтрольних повноважень поширюється виключно на судові рішення. Перегляд судових рішень за нововиявленими та виключними підставами (окрім підстави, указаної в п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України) належить до змішаних самоконтрольних повноважень, оскільки за результатами їх застосування судові рішення може бути змінене або скасоване. По-третє, суд може відновити судові рішення або інші акти суду, не змінюючи або скасовуючи їх.

10. Система самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі не є сталою величиною та може змінюватися в бік збільшення чи зменшення за необхідності. У цьому відношенні як перспективою для подальшого розширення самоконтрольних повноважень суду першої інстанції можна вважати запровадження таких можливостей, як право суду винести ухвалу про зменшення розміру штрафу як заходу процесуального примусу, право суду винести ухвалу про зменшення розміру забезпечення позову, право суду скасувати власну ухвалу про роз'єднання позовних вимог тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Микуляк П.П. Поняття та сутність самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі. *Visegrad Journal on Human Rights (Словацька Республіка)*. 2019. № 5. Частина 1. С. 92–97.

2. Микуляк П. Юридическая природа самоконтроля суда первой инстанции в гражданском процессе. *Закон и жизнь (Республика Молдова)*. 2019. № 12 (2). С. 62–66.

3. Микуляк П.П. Класифікація самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі за суб'єктами їх ініціювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 147–149.

4. Микуляк П.П. Класифікація самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі за часом їх реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2020. Випуск 60. С. 49–52.

5. Микуляк П. Підстави самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 218–224.

6. Микуляк П. Судова помилка як підстава самоконтролю суду першої інстанції в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 30–34.

7. Микуляк П.П. Винесення додаткового судового рішення як прояв самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі. *Закарпатські правові читання. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11–31 квітня 2019 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. О.Я. Рогача, Я.В. Лазура, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2019. Т. 3. С. 67–71.*

8. Микуляк П. Еволюція самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі в радянські часи. *Студентський вимір щодо актуальних проблем у правознавстві: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (09 грудня 2019 р., м. Ужгород). Ужгород: Вид-во «РІК-У», 2020. С. 13–17.*

9. Микуляк П.П. Самоконтрольні повноваження суду першої інстанції у сфері доказування обставин цивільної справи. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 7–8 лютого 2020 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 64–67.*

10. Микуляк П.П. Виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні в цивільній справі. *Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 14–15 лютого 2020 р. Львів: Західно-українська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 51–54.*

11. Микуляк П.П. Скасування судового наказу як прояв самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 14–15 лютого 2020 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2020. С. 38–42.*

12. Микуляк П.П. Скасування заочного рішення як прояв самоконтрольних повноважень суду першої інстанції в цивільному процесі. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 14–15 лютого 2020 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів». С. 78–81.*

АНОТАЦІЯ

Микуляк П.П. Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2020.

У дисертаційному дослідженні проведено теоретично-прикладне дослідження юридичної природи самоконтролю суду першої інстанції. Уперше проведено

дослідження становлення та еволюції інституту самоконтролю суду першої інстанції в Україні. Систематизовано наявні на цей момент наукові концепції самоконтролю суду першої інстанції та подано їх критичний аналіз. Стверджується, що самоконтроль суду першої інстанції виступає винятковою функцією, яка проявляється в можливості суду першої інстанції корелювати власну процесуальну поведінку та видані ним акти. Систематизовано та охарактеризовано ознаки самоконтролю суду першої інстанції.

Здійснено класифікацію самоконтрольних повноважень суду першої інстанції: за часом їх реалізації; за суб'єктами ініціювання; за підставами застосування; за формою фіксації; за складом суду, що застосовує самоконтрольні повноваження; за характером повноважень.

Самоконтрольні повноваження суду першої інстанції, які реалізуються під час судового розгляду цивільної справи та після проголошення підсумкового судового рішення, групуються та здійснюється їх аналіз за чинним законодавством.

Ключові слова: цивільний процес, самоконтроль, суд першої інстанції, самоконтрольні повноваження, система; класифікація.

АННОТАЦИЯ

Микуляк П.П. Самоконтроль суда первой инстанции в гражданском процессе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Частное высшее учебное заведение Университет Короля Даниила, Ивано-Франковск, 2020.

В диссертационном исследовании автор совершил теоретическое и практическое исследование юридической природы самоконтроля суда первой инстанции в гражданском процессе.

Впервые было проведено тщательное исследование становление и развития института самоконтроля суда первой инстанции в Украине. Делается вывод, что институт самоконтроля появляется вместе с институтом судебного контроля вышестоящих судов за деятельностью нижестоящих. До этого времени, несмотря на длительное существование судебной формы защиты, он нормативно не проявлялся.

В работе раскрывается юридическая природа самоконтроля суда первой инстанции в гражданском процессе. Критически оцениваются сложившиеся на данный момент концепции, объясняющие сущность самоконтроля суда первой инстанции: концепция факультативной стадии, концепция первоначального пересмотра судебных актов, концепция принципа гражданской процессуальной формы, концепция процессуальной деятельности, концепция процессуальных полномочий. Основная критика указанных концепций свелась к тому, что они не

могут охватить все многообразие самоконтрольных полномочий суда первой инстанции в гражданском процессе. Автором предлагается рассматривать самоконтроль суда первой инстанции как одну из нетипичных функций, которую выполняет суд, реализуя самоконтрольные полномочия.

Сущность самоконтроля суда первой инстанции раскрывается через признаки, присущие изучаемому явлению: 1) самоконтроль осуществляет тот суд, который рассматривает или рассмотрел гражданское дело (благодаря этому самоконтроль суда первой инстанции можно называть горизонтальным судебным контролем); 2) объектом самоконтроля суда первой инстанции выступает его процессуальная деятельность и выданные им судебные акты (судебные решения, протоколы о совершении отдельных процессуальных действиях, исполнительные документы); 3) самоконтроль предусматривает оперативную и/или эффективную корреляцию собственного процессуального поведения или судебных актов в пределах гражданской процессуальной формы; 4) самоконтроль носит исключительный характер, поскольку данный суд не создается для осуществления такой деятельности; 5) самоконтроль возможен только в том случае, если он предусмотрен нормами права.

Самоконтроль суда первой инстанции, учитывая его исключительный характер, возможен только по основаниям, которые запускают механизм самоконтроля. Обосновывается идея множественности оснований самоконтроля суда первой инстанции, где судебная ошибка рассматривается только как одна из них. Рядом с ней, автором, в качестве оснований самоконтроля суда первой инстанции, выделяется изменение обстоятельств дела, реализация участниками дела их процессуальных прав и невыполнение участниками гражданского процесса их процессуальных обязанностей.

С целью упорядочения системы самоконтрольных полномочий суда первой инстанции, автором проводится классификация указанных правовых возможностей на определенные группы: по времени их реализации; по субъектам инициирования; по основаниям применения; по форме фиксации; по составу суда, что применяет самоконтрольные полномочия; по характеру полномочий.

В диссертационной работе все самоконтрольные полномочия суда первой инстанции, которые он может реализовать в ходе судебного рассмотрения гражданского дела, по сфере применения делятся на четыре подгруппы: 1) самоконтрольные полномочия по организации рассмотрения гражданского дела на различных стадиях гражданского процесса; 2) самоконтрольные полномочия, которые реализуются во время судебного доказывания; 3) самоконтрольные полномочия по применению обеспечительных мер; 4) самоконтрольные полномочия по прекращению производства по гражданскому делу.

Уделяется внимание самоконтрольным полномочиям суда первой инстанции, которые он может реализовать после провозглашения итогового судебного решения по гражданскому делу. Указанные полномочия разделены на три подгруппы: 1) полномочия, которые меняют судебные решения и другие акты

суда; 2) полномочия, отменяющие судебные решения; 3) полномочия, направленные на восстановление судебных решений и других актов суда.

Ключевые слова: гражданский процесс, самоконтроль, суд первой инстанции, самоконтрольные полномочия, система; классификация.

SUMMARY

Mykuliak P.P. The self-control of a primary court jurisdiction in civil process.

– *On the rights of manuscript.*

The thesis for a Candidate Degree in Law Sciences in specialty 12.00.03 – civil law and civil process; family law; international private law. – Private higher educational institution the King Danylo University, city of Ivano-Frankivsk, 2020.

In the thesis work was made a theoretic and applied research of a legal nature of self-control of a court of primary jurisdiction. For the first time ever was made a research of the formation and evolution of an institute of self-control of a court of primary jurisdiction in Ukraine. The author systematized current scientific outlooks of self-control of a court of primary jurisdiction and was performed their critical analysis. It is argued, that self-control of a court of primary jurisdiction is as an exclusive function, that displays in the possibility of a court of primary jurisdiction to correlate personal procedural behavior and acts issued by it. The indications of self-control of a court of primary jurisdiction were systemized and characterized.

It was made the classification of self-control powers of a court of primary jurisdiction: according to the time of their implementation; according to the subject of initialization; according to the grounds for application; according to the form of fixation; according to the composition of a court, that applies the self-control powers; according to the character of powers.

The self-control powers of a court of primary jurisdiction, that are implemented during a judicial examination of civil case and after an announcement of final judicial decision, are grouped and made their analysis in accordance with legislation in force.

Key words: civil process, self-control, court of primary jurisdiction, self-control powers, system, classification.